

**Kaptan-ı Derya Halil Paşa ve Damat Öküz Mehmet Paşa
Çeşmeleri Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler¹**

İsmail SABAH

Öğr. Gör. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Bayramiç Meslek
Yüksekokulu, ismailsabah@comu.edu.tr

Özet

Bu çalışma, tarihi Gelibolu Yarımadasında Kilitbahir Köyü sınırları içerisinde bulunan Kaptan-ı Derya Halil Paşa ve Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmeleri üzerine bazı tespit ve değerlendirmeler içermesi bakımından analitik bir araştırmadır. Araştırmada veri toplamak için literatür taraması yapılmış ve Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı ile Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü arasındaki işbirliği protokolü kapsamında ilgili kurumların arşivinden faydalanılmıştır. Ulaşılan Osmanlı Türkçesi ile yazılmış belgeler araştırmacı tarafından günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi'nin yapım yılının 1637-38 olduğu ve bulunduğu Havuzlar mevkiinin yapıldığı dönemdeki isminin Piyale Paşa Bahçesi olduğu tespit edilmiştir. Kilitbahir Köyü Çarşı Caddesi eski muhtarlık binasının önünde bulunan ve "Damat İbrahim Paşa Çeşmesi" olarak tescillenmiş çeşmenin ise Damat Öküz Mehmet Paşa tarafından 1614-15 yıllarında yaptırıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi, Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi, Piyale Paşa Bahçesi, Kilitbahir Köyü

**Findings And Evaluations on the Fountains Of Kaptan-ı
Derya Halil Pasha and Damat Okuz Mehmet Pasha**

Abstract

The present study, being a descriptive study, points out some findings and evaluations on the Fountains of Kaptan-ı Derya Halil Pasha and Damat Öküz Mehmet Pasha located within the boundaries of the village Kilitbahir on the historical Gallipoli Peninsula. Obtaining the relevant data through literature review, the study employed the archives of relevant institutions within the cooperation protocol between the Directorate of Gallipoli Historic Site and General Directorate of Land

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 19.04.18/10.10.18- Araştırma Makalesi

Registry and Cadastre. The documents obtained in Ottoman Turkish were translated into modern Turkish. It was revealed that the Fountain of Kaptan-ı Derya Halil Pasha was installed in 1637-38 and named as the Garden of Piyale Pasha in the period when its surroundings, namely the sub-district of Havuzlar, was built. It was further found out that the fountain in front of the ancient local government building and registered under the name of “the Fountain of Damat İbrahim Pasha” was commissioned by Damat Öküz Mehmet Pasha and completed in 1614-5.

Keywords: Fountain of Kaptan-ı Derya Halil Pasha, Fountain of Damat Öküz Mehmet Pasha, Garden of Piyale Pasha, village Kilitbahir

GİRİŞ

Gelibolu Yarımadası antikçağ savaşlarından yakınçağ savaşlarına, antik yerleşimlerden modern yerleşimlere kadar birçok olay ve kültüre ev sahipliği yapmış nadir alanlardan biridir. Uzun ve farklı geçmişi sayesinde birçok iz ve kalıntıyı barındıran önemli bir coğrafya olma özelliği de taşımaktadır. Bu nedenle günümüzde yasaların teminatıyla koruma altında olan bir alandır.

Coğrafyanın barındırdığı tarihi eserlere örnek olarak; Antik Sestos Harabeleri, Saka Baba Dergahı, Bigalı köyü Atatürk Evi, Osmanlı dönemi mezar taşları ve çeşmeler, I. Dünya Savaşı’ndan kalma birçok siper ve savaş malzemesi gibi çok farklı dönem ve türlere ait kalıntıları vermek yerinde olacaktır. Bunlardan bazıları çok deforme olmuş durumda ise de bazıları zamana direnmeyi başarabilmiştir.

Bu çalışma ile her yıl milyonlarca insanın Çanakkale Şehitliklerini ziyaret amaçlı geldiği tarihi yarımada, ziyaret noktaları yolu üzerinde kalan bu iki tarihi çeşme hakkındaki anlatıların sağlam bir temele oturtulması amaçlanmıştır. Bu sebeple birbirinden farklı döneme ait olan çeşmeler tek bir çalışma altında toplanmıştır. Öte yandan Osmanlı Donanması için dolayısıyla Türk Denizcilik tarihi açısından önemli bir nokta olduğu anlaşılan Piyale Paşa Bahçesi mevkiinin (günümüzde Havuzlar Mevkii) yüzyıllar içerisinde unutulmuş isminin yeniden literatüre kazandırılması amaçlanmıştır. Ayrıca söz konusu Piyale Paşa Bahçesi mevkiinde bulunan ve Kaptan-ı Derya Halil Paşa çeşmesi denilen tarihi çeşmenin inşa edildiği tarih konusundaki tartışmalara bir açıklık getirilmek istenmiştir. Yine çalışmanın diğer konusu olan ve Damat İbrahim Paşa Çeşmesi olarak isimlendirilmiş olan çeşmenin yanlış bir isimle anıldığı tespit edildiğinden doğrusunun literatüre kazandırılması amaçlanmıştır.

Özetle yarımadanın Osmanlı hâkimiyeti döneminden kalma tarihi çeşmelerinden olan “Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi” ve “Damat İbrahim Paşa Çeşmesi” olarak tescillenmiş ancak bu çalışma ile Damat Öküz Mehmet Paşa’ya ait olduğu tespit edilen ve “Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi” ismi verilen çeşmeler üzerine bazı tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bunun için döneme ait ana kaynaklar taranmış ve elde edilen bulgular yorumlanarak sunulmuştur.

Halil Paşa

Halil Paşa, 1570 civarında Maraş Eyaleti’ne bağlı Zeytun Kasabası yakınında bulunan ve Fernos diye anılan karyede (köyde) dünyaya gelmiştir. III. Murad döneminde (1574-1595) Rumeli Beylerbeyi olan ve Beylerbeyi Vakası olarak bilinen olayda yeniçeriler tarafından katledilen ağabeyi Mehmed Paşa’nın sayesinde saraya alınıp Enderun Mektebi’nde eğitim gördükten sonra; önce doğancılar kethüdalığı ardından doğancıbaşılık görevlerine getirilmiştir (Aydın, 2012: 2). 1607 yılında ise Yeniçeri Ağası olarak Celâliilere karşı sefere çıkan Kuyucu Murad Paşa’nın yanında yer almıştır. Celâli seferinde gösterdiği yararlık sayesinde ve Kuyucu Murad Paşa’nın tavassutuyla 1609 yılında Hâfız Ahmed Paşa’nın yerine “Kaptan-ı deryalık” görevine getirilmiştir (Acıpınar, 2013: 6). Halil Paşa deniz tecrübesi olmamasına rağmen bu görevde başarı sağlamıştır. İlk olarak Murad Paşa’nın idaresinde asilere karşı hazırlanan orduyu deniz yoluyla naklettiği gibi Akdeniz’de korsanlara karşı düzenli seferler yapmıştır. Asıl ününü 1609’da Kıbrıs sularında seksen topu bulunan ve Osmanlıların “kara cehennem”, Avrupalıların “kızıl kalyon” dedikleri Chevalier de Fraissinet idaresindeki büyük Malta kalyonunu zapt edip esirler ve diğer dört beş kalyonla birlikte İstanbul’a getirmesi sonucunda kazanmıştır (Groot, 1997: 324).

1611’de kaptan-ı deryalıktan azledilen Halil Paşa, 1613 tarihinde ikinci kez kaptan-ı derya olmuş, dört yıllık görevinin ardından 1616 yılı sonlarında veziriazam olarak İran seferine serdar tayin edilmiştir. 23 Aralık 1619’da Sultan II. Osman’ın emriyle üçüncü defa kaptan-ı deryalık makamına getirilmiş, Sultan I. Mustafa devrinde de aynı görevde kalmış ancak 1623 yılında sadrazam olan Mere Hüseyin Paşa’nın müdahalesiyle görevinden uzaklaştırılarak Malkara’ya sürülmüştür (Acıpınar, 2013: 6-7). Böylelikle Halil Paşa’nın kaptan-ı deryalık görevi son kez son bulmuştur. IV. Murad döneminde ikinci defa sadarete getirilmiş olan Halil Paşa, yeni bir şark seferine çıkmış ancak bu seferdeki başarısızlık ve Abaza Paşa ile müzakerelerin sonuçsuz kalması yine azline yol açmıştır. Mayıs 1628’de İstanbul’a döndüğünde hala

vezaret rütbesini koruyan Halil Paşa, 5 Ağustos 1629'da vefat etmiştir. Türbesi Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdâyî Dergâhı'nda şeyhinin türbesi yakınındadır (Groot, 1997: 325). Halil Paşa'nın karakteri hakkında ise kaynaklar kendisinden ılımlı ve yumuşak huylu diye bahsetmektedir (Sicill-i Osmanî, 1996: 582).

Yeniçeri ağası, kaptan-ı derya ve sadrazamlık gibi önemli hizmetlerde bulunan Halil Paşa, elde ettiği gelirleri kurduğu vakıfları vasıtasıyla hayır işlerine sarf etmiştir (Aydın, 2012: 5). Cami, mektep, sebil, çeşme, köprü, musalla, su kuyusu gibi birçok eserin meydana gelmesine vesile olmuştur.

Halil Paşa'nın vakfiyesi 20 Kasım 1626 tarihinde tescil edilmiştir. 23 Şubat 1629 tarihinde ise zeyl-nâme düzenlenerek, vakfa yeni gelirler tahsis edilmiş ve ilave hizmetleri yerine getirilmesi istenmiştir (Aydın, 2012: 7).

Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi

Çalışmamıza konu olan Kilitbahir köyü sınırlarındaki Alçitepe Köyü'ne giden yol üzerinde ve Havuzlar denilen mevkide bulunan ve "Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi" diye isimlendirilen çeşme ilk kez 20 Kasım 1626 tarihinde tescillenen vakfiyede geçmektedir. Söz konusu vakfiyede;

"bundan sonra gazavât-ı şerîfelerinde uğradıkları memâlikden Kilidü'l-bahr-ı Rumeli tarafında vâki Boğaz hisârında Sarı Kule dibinde hisârda vâki Fatih Sultan Mehmed Hân merhûm câmiî imâmı için bir menzil ve câmi-i şerîf pürnûr olmak için leyâli-i şehri Ramazân-ı mübarekde on aded kandîl ve yine hisâr-ı mezbûrda Piyale Paşa Bahçesi dimekle ma'rûf mevzi'de iki çeşme ve iki havz-ı dâ'imü'l-bekâ" (Aydın, 2015: 125),

inşa edilmesinin istendiği görülmektedir. Söz konusu iki çeşmeden biri ve havuz bugün hala ayaktadır. Vakfiyeye göre inşa edilmesi planlanan ikinci çeşme hakkında ise herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Havuzlar mevkiinde diğer bir tarihi çeşme daha bulunmasına rağmen üzerinde herhangi bir yazı bulunmadığından çeşme hakkındaki bilgilerimiz sınırlı kalmaktadır. Uzman görüşü alınan sanat tarihçisi Dr. Yusuf Kartal yapmış olduğu değerlendirmede bu çeşmenin "*Lale Devri*" mimarisini yansıttığını ifade etmektedir. Bu durumda bu çeşmenin Halil Paşa'nın burada yapılmasını istediğini ikinci çeşme olmasına imkân kalmamaktadır.

Ayrıca vakfiyeye göre Halil Paşa'nın Kilitbahir'de Piyale Paşa Bahçesi denilen mevkide deniz kenarında Kuloğlu tarlası, Dere kemer havuz bahçesi ve yol ile çevrili bir bahçesi vardır. Ve yine aynı yerde havuz bahçesi diye isimlendirilen bir bahçesi daha vardır ve vakfiyeye göre bu bahçe içerisinde de bir çeşme ve havuz bulunduğu görülmektedir (Aydın, 2012: 116-117).² Ancak bahçe içerisindeki havuz ve çeşmenin çalışmaya konu olan ve "Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi" diye isimlendirilen çeşme ile karıştırılmaması gerekmektedir. Çünkü 1626 tarihli vakfiyede çalışmaya konu olan çeşme daha inşa edilmemiştir. 1626 tarihli vakfiyede Paşa'nın, var olan çeşme ve havuzundan ayrı olarak iki çeşme ve iki havuz inşa edilmesini istediği açıktır. Bu durumda günümüzde Havuzlar dediğimiz mevki de;

1 1626 tarihli vakfiyede Havuz Bahçesi diye isimlendirilen bahçe içerisinde hâlihazırda var olan bir çeşme

2 Yine 1626 tarihli vakfiyeye göre inşa edilmesi istenilen iki çeşme

olmak üzere Halil Paşa'ya ait üç çeşme bulunması gerekmektedir. Ancak günümüze bunlardan sadece bu çalışmaya konu olan bir çeşme ulaşmıştır.

Öte yandan Piyale Paşa Bahçesi mevkii için vakfiyede geçen betimlemelerin, biraz sonra değineceğimiz Evliya Çelebi'nin seyahatnamesindeki betimlemeler ile örtüştüğü görülecektir. Her iki kaynağın anlatımından şu an Havuzlar dediğimiz bu mevkiinin bir zamanlar çok sayıda bahçe, çeşme ve havuz barındıran bir yer olduğu sonucuna varılmaktadır. Günümüzde de bu bölgede bahçeli evlerin bulunduğu bilinmektedir. Bu konuya ileride değinilecektir.

Öncelikle söz konusu çeşmenin yapım tarihindeki tartışmalara yer verecek olursak, Ali Osman Uysal "Kilitbahir (Kilidü'l-bahr)'de Tarihî Doku ve İki Hamam" isimli makalesinde bu çeşmeden bahsederken "*Kitabeleri ile kesin tarihlenebilen çeşmeler arasında en erken tarihli örnek Havuzlar Mevkiindeki Halil Paşa çeşmesidir. Kitabesinde ebced ile verilen H. 1037 / M. 1627-28 tarihi bulunur*" (Uysal, 2008: 58) diyerek kitabenin dolayısıyla çeşmenin tarihini 1627-28 senesi olarak vermektedir.

² Ve biri dahi Kilidü'l-Bahr-ı Rumili tarafında vâki' Boğaz hisârında vâki' fevkânî ve tahtânî on bâb oda ve yanında bir koltuk mahzenidir ki vâkıf-ı refî'ü's-şâna intimâ ile müstağnî anî'l-beyândır. Biri dahi mahall-i mezbûrede Piyale Paşa nâm mevzi'de bağçedür ki sâhil-i bahr ve Kuloğlu tarlası ve Dere Kemer havz bağçesi ve tarîk-i âmm ile mahdûddur. Ve biri dahi mahall-i mezbûrede havz bağçesidürki vâkıf-ı kerimü's-şânın vakf havz ve çeşmesini müstemil olup mahallinde ma'lûm olmağıla ta'rîfdan müstağnidir.

Kitabe metninin³ günümüz alfabesine çevirisi şöyledir:

Bahr-i lutfundan Halil Pâşâ-yı deryâ-dil bu gün
Eyledi bu çeşme-i zîbâyı kim kevser-misâl
Gûş idüb ervâh-ı kudsî didiler târîhini
Nûş kıl Âl-i Ali'nin rûhuna âb-ı zülâl
Ketebehu Nûrî en-Nakş-bendî

Görüleceği üzere fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün vezniyle yazılmış kitabe üzerinde herhangi bir tarih bulunmamaktadır. Ancak kitabe metninin son cümlesi olan “*Nûş kıl Âl-i Ali'nin rûhuna âb-ı zülâl*” cümlesinin ebced değeri hesaplanacak olunursa Hicrî 1047 / Miladi 1637-38 tarihi bulunmaktadır. Uysal’ın çalışmasında belirttiği Hicri 1307 tarihi ile hesaplamamızın arasındaki 10 senelik farkın kitabedeki tahribattan kaynaklandığı düşünülmektedir. Şöyle ki, kitabe metni incelendiğinde “kıl” kelimesinin altındaki “ye” harfinin noktalarının tahrip edilmiş durumda olduğu görülmektedir. “ye” harfinin bu tahribattan dolayı görülemeyerek ebced değeri olan “10” sayısı kadar sehven yanlış hesaplandığı değerlendirilmektedir.

Nitekim Ayşe Çaylak’da “*Çanakkale Çeşmeleri*” isimli tez çalışmasında ebced değerini Hicri 1047 olarak hesaplamıştır (Çaylak, 1997: 35-36). Özetle kitabe üzerinde rakamla verilen bir tarih bulunmamasından dolayı son cümlede ebced ile verilen tarihi kabul etmekten başka olasılık kalmamaktadır. Bu sebeple çeşmenin yapım tarihi olarak Hicri 1047, Miladi 1637 senesini kabul etmek yerinde olacaktır.

Öte yandan Ağustos 1629’da vefat eden Halil Paşa’nın bu çeşmenin tamamlandığını görmüş olmasına imkân bulunmamaktadır. Bu durumda Piyale Paşa Bahçesi denilen bölgedeki çeşmenin vakfın mütevellî heyeti tarafından Paşa’nın ölümünden sonra yaptırıldığı değerlendirilmektedir.

Bunun yanı sıra çeşme üzerinde ikinci bir kitabe daha göze çarpmaktadır. Onarım/yenileme kitabesi olduğu ve Fatma Kadın isminde biri tarafından yenileme çalışması sonrasında konduğu anlaşılan bu kitabe metninin okunabilen kısmı aşağıdaki gibidir:

Bi-hamdillah tecdîd-i hayr-ı âlî kim
Sâhibetü’l-hayrât Fatma kadın kim

³ Kitabe resmi için bkz. Resim No: 1

Ehl-i diller gibi olmuşdu bu âb-ı nâ.(kırık)

Mazhar-ı lütf-i kerem bir zât-ı alâ li ..(kırık)

Yediler çıkub ravziyâ didiler târfhi..(kırık)

Metnin gidişatından kitabenin yarısının kırık olduğu sonucuna varılmıştır. Şöyle ki “yediler çıkub ravziyâ didiler târfhi..” cümlesinden sonra ebced yöntemiyle tarihin hesaplanacağı cümlenin gelmesi gerekmektedir. Bu sebeple kitabenin yarısının kırık olduğu değerlendirilmektedir. Yenileme çalışmasının tarihini verecek cümle, kitabenin kırık olmasından dolayı görülemediğinden Fatma Kadın tarafından ne zaman tecdid edildiği bilinmemektedir.

Burada dikkatleri çeken diğer bir husus ise, bu yenileme kitabesi bu çeşmeye mi aittir yoksa başka bir yerden mi getirilmiştir? Şöyle ki, bu tecdid kitabesinin şu anki konumunun gerçek konumu olmadığı göze çarpmaktadır. Eğer kitabe kırık olmamış olsaydı şu anki konumunda çeşmenin yapım kitabesinin üstüne denk gelmesi gerekirdi. Bu durumda kırık olan bu kitabenin şimdiki konumunun, ilk konumu olmadığı açıktır. Dolayısıyla sonradan şimdiki mevcut konumuna yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda kitabenin bu çeşmeye ait olmama durumunu da göz ardı etmemek gerekir. Bir yerden bulunup kaybolmaması için bu çeşme üzerine yerleştirilmiş olma ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Tarihî yarımada üzerinde bu tür ihtimallerin gerçekleşmiş örnekleri bulunmaktadır. Şöyle ki, yine yarımada bulunan Behramlı Köyü girişindeki çeşme üzerinde, Çanakkale Zaferinden dolayı bir topçu bataryası namına yapılan anıtın kitabesi bulunmaktadır. Zafer anıtına ait olan kitabenin gerçek yeri olan Alçitepe Köyü’nden Behramlı Köyü’ne nasıl geldiği bilinmiyor olsa da kaybolmaması için buraya getirilerek çeşme üzerine konduğu düşünülmektedir.⁴ Bu sebeple “Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi” üzerindeki onarım kitabesi içinde aynı durumun gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Özetle onarım kitabesi bu çeşmeye ait olsa bile mevcut konumunun ilk konumu olmadığı açıktır.

Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi’nin diğer göze çarpan özelliği ise önünde havuzunun bulunmasıdır. Günümüzde çeşme ile arasından yol

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail SABAH, “Alçitepe’de Yıkılan Topçu Anıtı Üzerine” < [http://www.geliboluyuanlamak.com/453_Alcitepe-de-Yikilan-Topcu-Aniti-Uzerine-\(Ismail-Sabah\).html](http://www.geliboluyuanlamak.com/453_Alcitepe-de-Yikilan-Topcu-Aniti-Uzerine-(Ismail-Sabah).html) > (18.01.2018)

geçen havuzun üzerinde çeşitli tarihlerde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yazılar bulunmaktadır. Bu yazılardan bazıları şöyledir:

Âhû

Firâk-ı yâr ile cennete ârâm idemez âdem

Ne kabil râhat ecel dûzah olur âlem

Kayseri Germirli

Hâcî Osman oğlu Mehmed

Sene 1330 [1914]

Bu çeşme, Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın 13.11.1980 tarihli ve 12331 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenmiştir.

Çeşmenin mimari tanımlamasını ise Ayşe Çaylak yüksek lisans tezinde şu şekilde yapmaktadır;

3.95 m yüksekliğinde, 4.08 m eninde ve 1.60 m derinliğinde yatay dikdörtgen prizmal bir form gösteren çeşme, bağımsız olarak inşa edildiği halde arkası bugün toprak ile dolmuştur. Cephenin ortasındaki sivri kenarlı çeşme nişi 0.54 m'lik bir girinti oluşturmaktadır. Niş yüzeyi sıva tabakası ile kaplı olduğundan (günümüzde bu sıva tabakası temizlenmiş haldedir) çeşme lülesine ait bir iz görülememektedir. Nişin içerisinde yer alan iki kitabe panosundan biri 0.60x0.60 m, diğeri 0.35x0.35 m ölçülerindedir. Çeşme kemerini taşıyan ayaklar 0.29 m eninde ve 1.88 m uzunluğundadır. Çeşme nişinin önündeki yalak 1.70 m uzunluğunda 0.71 m genişliğinde ve 0.62 m yüksekliğindedir. Cephe, üzerinde sonradan yapılmış olan 0.10 m kalınlığındaki bir saçak silmesi ile sona ermektedir (Çaylak, 1997: 36).

Tarih konusunun netlik kazanmasından sonra değinilmesi gereken bir diğer konu ise vakfiyede de geçen "Piyale Paşa Bahçesi"nin neresi olduğudur? Bahsedilen yer şimdi "Havuzlar" denilen yer midir? Gerçi Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi'nin Havuzlar mevkiinde bulunması bile "Piyale Paşa Bahçesi" denilen yer ile günümüzde "Havuzlar" denilen yerin aynı yer olduğuna dair somut bir delil olsa da ilave kanıtlar sunmak çalışmanın güvenilirliğini arttıracaktır. Kâtip Çelebi, Tufhetü'l-Kibâr fî-

Esfâri'l-Bihâr adlı eserinde donanmanın seferinden bahsederken şu bilgileri verir;

Fasl-ı sâlis

Kanûn üzere donanma deryaya nice sefer ider ânın beyanındadır.

Evvela Beşiktaş'dan Yedikulle'ye varınca asker yerleşmek için anda bir iki gün ârâm olunur. Anda geçilir Ereğli ve Marmara'da eğlenmek ve Gelibolu ve Boğazhisar taşrasında Piyale Paşa Bahçesi selvilikleri birer yatak liman⁵ ve kırkar, altmışar mil menzildir; lâ-büdd yatılıb liman basılmaz⁶. Ol selvilikte bir gün oturup sulanurlar. Sandalları karşı Boğazhisar'a⁷ gönderüb gemi yağlamak için otuzar tomruk çıra alurlar; zira gayrı yerde bulunmaz. Ve liman-ı mezbura varıldıkta iki pare yarar kalite karavela gider ve donanmadan iki üç mil alarga yatar...(Kâtip Çelebi, 1669: 112b-133a).

Pasaj incelendiğinde Piyale Paşa Bahçesi olarak tarif edilen yerin Anadolu yakasında bulunan Çimenlik Kalesi'nin karşısında yani Rumeli yakasında olduğu ve gemiler tarafından su ihtiyacının karşılandığı bir nokta olduğu belirtilmektedir. Söz konusu Rumeli yakasında gemilerin su ihtiyacını karşılayabilecek günümüzde "Havuzlar" dediğimiz yerden başka bir mevki bulunmadığı göz önüne alınırsa bahsedilen yerden Havuzlar bölgesinin kastedildiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca Evliya Çelebi de Piyale Paşa Bahçesi'nden bahsedenler arasındadır. Evliya Çelebi meşhur seyahatnamesinde;

"cümle yârân ile Piyale Paşa Bâğçesinde zevk u safâyâ dalmış iken Padişah-ı bâ-vakar dağlara sayd u şikâra gitmek üzere yanımızdan geçti. Bu bâğçe bir acîb ü garîb tarz-ı ibret-nümâda tarh edilmiş bir bâğ-ı İremdir ki her semtinin birer gûne pesendîde maksûreleri, havz, şâdurvân-ı sebîl ve fevvâreleri ne de dil ile ta'rif ve ne de kalem ile tavsîf olunamaz, hakka ki Konya'nın bâğ-ı İreminden nişân verir yerdir... o esnâda hünkâr bâştarde ile Gelibolu'ya

⁵ Yatak liman: Fırtınalı havalarda gemilerin barınmasına yarayan liman; fırtınaya karşı gemilerin sığınabileceği liman (Gökyay, 2007: 177).

⁶ Liman basılmaz Bir liman çiğneyip geçilmez; deniz seferlerinde gemilerin barınabileceği bir liman çiğneyip geçilmez, orada kalınır (Gökyay, 2007: 177).

⁷ Çanakkale şehir merkezinde yani boğazın Anadolu yakasında bulunan Çimenlik Kalesi kastedilmektedir.

gidip hakir dahi Gazzazoğlu Ahmed ağa ile karadan gidüb cânib-i şimâlde (Maydos) kasabasına geldik...” (Çelebi, 1315: 314-315),

diyerek söz konusu Piyale Paşa Bahçesi hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Anlatıma dikkat edilecek olursa kuzeyinde Maydos (günümüz Eceabat) kasabası olan ve karadan gidilebilen bir yer tarif edilmektedir ki bu anlatım ile de günümüz Havuzlar bölgesi uyuşmaktadır.

Ayrıca yine başka bir çalışmada “*donanma Akdeniz’e çıktuktan sonra muharebe düzeni alınır. Kalyonlar önden gider, onların arkasından mavnalar ve daha geriden de çektiri denilen kürekli gemiler gelir. Çanakkale Boğazı dışında Piyale Paşa Bahçesi servilikleri denilen mahalde bir gün kalınır su alınır...” (İpişek ve Aydemir: 2006: 55-56)* denerek günümüzde Havuzlar mevki denilen bölgeye işaret edilmektedir.

Günümüzde Havuzlar denilen mahal ile vakfiyede geçen Piyale Paşa Bahçesi mevkinin aynı yer olduğu tezinin başka çalışmalarda da kabul edildiği görülmektedir. Mehmet Nermi Haskan “*Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*” isimli çalışmasında Piyale Paşa’dan bahsederken “*Piyale Paşa’nın bir diğer bahçesi de Çanakkale’de, Kilitbahir’in güneybatısındaki Havuzlar mevkiinde idi. Burada hala bir büyük kitabeli çeşme ve bir kır kahvesi vardır. Havuzlar Şehitliği de buradadır. Havuzlar ismini Paşa’nın bahçesindeki havuzlardan almış olmalıdır (Haskan, 2001: 1378)*” diyerek Piyale Paşa Bahçesi denilen mahal ile günümüzde Havuzlar denilen mevkiin aynı yer olduklarına işaret etmiştir.

Dâmâd Öküz Mehmet Paşa ve Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi

Çalışmamızın diğer konusu ise yine Kilitbahir Köyü’nde eski muhtarlık binası önünde bulunan ve ilk olarak “*Çeşme-Çarşı Caddesinde*” kaydıyla, Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı’nın 13.11.1980 tarihli ve 12331 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenmiş çeşmedir. Söz konusu çeşme isminin ilerleyen yıllarda Çanakkale Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 16.11.2006/76 tarih ve 2446 numaralı kararında “*Damat İbrahim Paşa Çeşmesi*” olarak geçtiği tespit edilmiştir. Ancak yapmış olduğumuz araştırmada bu çeşmenin Damat Öküz Mehmet Paşa’ya ait olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu konudaki tespitlere geçmeden evvel Öküz Mehmet Paşa’dan bahsetmek yerinde olacaktır.

Damat Öküz Mehmet Paşa

Damat Mehmet Paşa İstanbul Karagümrük'te öküz nalbantlığı yapan ve vakfiyesine göre adı Ali olan ustanın oğludur. Kimi kayıtlarda “Oğuz” kimi kayıtlarda babasının mesleğinden dolayı, “Öküz” kimi kayıtlarda da güçlü olmasından dolayı “Öküz” lakabının verildiği yazılmaktadır. Sicill-i Osmanî ise bu konuda şöyle bir hikâye nakletmektedir: *bir mecliste öküz böğürmesinden dolayı mecliste gülüşmeler olunca anlamış ve “cinsinin gayri devabb ile niçin muaneset ediyorsun diye bana söylüyor” diyerek oradakileri mahcup etmiştir (Sicil-i Osmanî, 1996: 1066).*

Sultan I. Ahmet döneminde vezirlik ve beylerbeyliği gibi görevlerde bulunmuş ve Mısır'daki hizmetleri padişah tarafından takdir edilerek İstanbul'a çağırılmıştır. I. Ahmet'in kızı Gevherhan Sultan ile evlenerek saraya damat olmuştur (Ak, 2003: 504-505). 1611 yılında Halil Paşa'nın yerine kaptan-ı deryalığa getirilmiş ve Kaptan-ı derya olarak ilk önce Sayda ve Beyrut kıyılarında ayaklanan Ma'noğlu ailesini te'dip ederek yörede düzeni sağlamıştır (Ağar, 2017: 3).

“Mehmed Paşa silahtar ve Mısır Valisi ve kapudan-ı derya olduktan sonra 1023'de [1614] Nasuh Paşa üzerine sadrazam ve şark serdarı oldu. İran'a gidip (Revan) kalesini muhasara ettiği halde fethedemediğinden dolayı 1026 senesi Muharreminde [Ocak/Şubat 1617] azledildi. 1027 senesi Recebinde [Haziran/Temmuz 1618] sadaret kaymakamı ve 1028 senesi Saferinde [Ocak/Şubat 1619] saniyen [ikinci] sadrazam olduysa da 1029 da [1619] Kapudan Ali Paşa'nın mekriyle [hilesiyle] azl Haleb'e nefy [sürgün] edildi. O sene kederinden orada vefat ederek sur haricinde şeyh Ebubekir Zaviyesine defnedildi. Mısır'da hizmeti çoktur. Mısır kulları serkeşlik edip (talebe) namıyla emval-i reayadan hisse almak hususunda ısrar etmeleriyle böyle bir bidat-ı zalımaneyi kaldırmak için onlardan bir haylisini katl ve icla [sürgün] etmişti. Bu sebeple Mısırlılar ona (kul kıran) namını verdiler.” (Vamık Şükrü, 1331: 571-572).

Sonuç olarak Öküz Mehmet Paşa, Halil Paşa gibi kaptan-ı deryalık ve sadrazamlık gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Kaptan-ı deryalık görevi esnasında Çanakkale Boğazı'ndan birçok kez geçmiştir.

Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi

Birçok mal ve mülke sahip olan Paşa'nın hayır eserleri de çok fazladır. Bu mal varlığı arasında Çanakkale'de de birçok mülk bulunmaktadır. Bunlar; Kal'a-i Sultaniye de iki bab dükkân, sahil-i bahrda kahvehane ve bir oda ve bir menzil ve kasaba hamamının kurbinde bir kahvehane ve ona muttasıl iki bab dükkân ve yine Kal'a-i Sultaniye de satın aldığı dükkân ve yine aynı mahalde satın aldığı dükkân ve kahvehanedir (Gültekin, 2001: 166).

Evkaf-ı Ümem Tarihine göre Öküz Mehmet Paşa'nın dört vakfiyesi bulunmaktadır. Söz konusu esere göre bu vakfiyeler şunlardır:

- 1 20 Ramazan sene 1019 [6 Aralık 1610]
- 2 Eva'il-i Muharrem sene 1027 [Aralık 1617 – Ocak 1618]
- 3 Evâhir-i Zilhicce sene 1028 [Kasım-Aralık 1619]
(İncelenen vakfiye)
- 4 Evail-i Muharrem sene 1029 [Aralık 1619 – Ocak 1620]
(Vamık Şükrü, 1331: 573).

Öküz Mehmet Paşa'nın Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü (Kuyud-ı Kadime) arşivinde bulunan "Vakf-ı Öküz Mehmed Paşa" ismiyle kayıtlı ve Zilhicce 1028 / Kasım/Aralık 1619 tarihli vakfiyesi incelendiğinde Paşa'nın çalışmamıza konu olan çeşmenin yanında Çanakkale'de başka çeşmelerde yaptırdığı görülmektedir. Söz konusu vakfiye kaydında bulunan;

"Ve cezîre-i bahr-i sefidden Kal'a-i Sultaniyye de ve Bozcaada da çeşmeler ihyâ idüb her birini hâlisen livechillâhi'l-Hamîd vakf ve te'bîd ve tahlîd itmekle binâ-yı metîn-i dîn-i mübînî te'yîd etmeği vech-i münasib ve re'y-i sedîd görüb bî-fazli'llâhi'l-azîzi'l-allâm hulûs-i tâmm ve ikdâm ü ihtimâmla, bu bikâ'-ı hayrât ve ebniyye-i müberrât vâsıl-ı mertebe-i tamâm oldukda, sâhibü'l-hayr sâhib-i temkîn çeşm-i akl-ı maslahat-bîn ile nazar-ı sa'âdet-karîn idüb, zîkr olunan ebniye-i hayrâtın mühimmâtı ve bekâ-yı rakabelerinin levâzım ve mütemmimâtı için evkâf-ı âtiyetü'l-evsâfi tedârik buyurdular, tâ ki âsâr-ı bedî'atü'l-etvârları safha-i rüzgârda hâl-i ruh-i yâr gibi sâbit ve pâyidâr olub bu gül-zâr-ı fânîyi tâ kıyâm-ı kıyâmet geşt ü güzâr idenlere, bir eser yadigâr kalub zîkr-i cemîlleri elsine-i nâsda dâ'imâ mezkûr ve defter-i hasenâta ecr-i cezîlleri dem-be-dem mestûr ola." (Vakf-ı Öküz Mehmed Paşa, 1028: 8b-9a),

Pasajı, bahsedilen çeşmelerin yerlerini tam olarak tarif etmese de çeşmelerin varlığına delil olmaktadır. Bu çeşmelerden bugün ancak birini kitabesi sayesinde bulabilmekteyiz. Şöyle ki, Kilitbahir Köyü'nde çarşı caddesinde bulunan ve “Damat İbrahim Paşa Çeşmesi” olarak tescil edilmiş olan çeşmenin kitabe metni şöyledir:

Lutfile dâmâd-ı Sultan Ahmed-i âlî-nihâd
Ya'nî hem-nâm-ı Muhammed mazhar-ı lutf-ı cemîl
Teşne-gân-ı rûz-ı mahşer hâlini fikr eyleyüb
Kıldı bu âb-ı zülâli reh-i Mevlâda sebîl
Sâki-yi cennet didi târîhin İbrahim anın
Bu sebîlçün cezâ' aynen tüsem mâ selsebîl
Hicrî 1023 [Miladi: 1614/15]

Kitabe metnini dikkatlice incelediğimizde çeşmeyi yaptıran kişinin Sultan Ahmed'in damadı olduğu ve Muhammed (Mehmed) ile hem-nâm yani adaş olduğu görülmektedir. Burada yanlışlığa sebep olan ve çeşmenin Damat İbrahim Paşa tarafından yapıldığı zannının oluşmasına sebep olan ise sondan bir önceki satırda geçen “İbrahim dedi onun tarihini” cümlesindeki İbrahim ismidir. Hâlbuki buradaki İbrahim, kitabe metninde de ifade edildiği gibi son satırda ebced hesabıyla çeşmenin tarihini düşüren kişinin adıdır. Çeşmeyi yaptıran kişinin Muhammed ile adaş olan kişinin olduğu açıkça ifade edilmiştir. Muhammed ismini Türkçe karşılığının Mehmed olduğu göz önünde bulundurulacak olunursa bu çeşmeyi Sultan Ahmed'in damadı Mehmed'in yaptırdığı ortaya çıkacaktır. Ayrıca çeşme üzerinde Hicri 1023 Miladi 1614-15 tarihi çok açık bir şekilde okunmaktadır. Bu tarih Damat Öküz Mehmet Paşa'nın sadrazamlık yıllarına denk gelmektedir.

Damat İbrahim Paşa'nın ise doğum tarihi 1660 senesidir. Bu durumda bu çeşme İbrahim Paşa'nın doğumundan 46 sene önce inşa edilmiştir. Dolayısıyla İbrahim Paşa'nın bu çeşmeyi yaptırmış olma olasılığı bulunmamaktadır. Bu sebeple çeşmenin inşa edildiği tarihte Sultan I. Ahmet'in Mehmet isimli tek damadı olan ve özellikle “damat” lakabıyla anılan Öküz Mehmet Paşa'nın yaptırdığı açıktır.

Çeşmenin mimari tanımlamasını ise Ayşe Çaylak yüksek lisans tezinde şu şekilde yapmaktadır;

Bağımsız olarak inşa edilen çeşme, 3.94 m eninde, 1.90 m derinliğinde ve 4 m yüksekliğinde dikdörtgen prizmal bir form göstermektedir. 0.24 m eninde ve 1.68 m yüksekliğinde ayaklara oturan sivri kemerli çeşme nişinin derinliği 0.58 m'dir. Çeşme kemer ayaklar ile aynı seviyeden başlayan, 2.78 m genişliğinde dikdörtgen bir alınlık içerisine alınmıştır. Cephe en dışta, yine üç yöndeki profilli silmeler ile kuşatılmıştır. İki adet lüle izinin bulunduğu çeşme nişinin önünde yer alan 1.76 m uzunluğunda, 0.78 genişliğinde ve 0.48 m derinliğindeki yalağın iki yanına yerleştirilen dinlenme taşları ise 1.10 m uzunluğunda ve 0.82 m genişliğindedirler (Çaylak, 1997: 42).

SONUÇ

Kaptan-ı deryalık gibi önemli bir görevde bulunmuş olan Halil Paşa'nın, görevi esnasında Çanakkale Boğazı'ndan birçok kez geçmiş olması ve dolayısıyla günümüzde Havuzlar Mevkii denilen "Piyale Paşa Bahçesi" isimli mevkiinin önemini iyi biliyor olmasına şüphe yoktur. Bu sebeple ölümünden önce donanmanın su ihtiyacını karşıladığı bu önemli mevkide iki çeşme yapılmasını vakfiyesine eklediği düşünülmektedir. Öte yandan çeşme üzerindeki kitabe metnine göre de çeşmenin inşa yılının 1637-38 olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Halil Paşa'nın vakfiyesinde bahsedilen çeşme ve havuzların yapılmasından sonra bu bölgenin adının "Havuzlar" olarak anılageldiği değerlendirilmektedir. Bu nedenle bölgenin gerçek ismi olan "Piyale Paşa Bahçesi" isminin zamanla unutulduğu düşünülmektedir.

Çalışmamıza konu olan diğer çeşmenin ise Damat Öküz Mehmet Paşa tarafından yaptırıldığı yukarıda tafsilatıyla açıklanan bulgulardan anlaşılmaktadır. Bu sebeple söz konusu çeşmenin, tescil kayıtlarında isminin "Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi" olarak değişmesi önerilmektedir. Ayrıca çeşmenin yanında bulunan ve üzerinde "*padişah 3. Ahmed'in damadı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa yüce yaratılıştaki Hazreti Muhammed'in himmet ve yardımları ve Padişah 3. Ahmed'in emirleri ile mahşer gününün halini düşünüp Allah yolunda susamışlara bu güzel çeşmeyi yaptırdı Fatıha hicri 1136 Miladi 1722*" ibarelerinin yer aldığı mermer levhanın da değişmesinin gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Acıpınar, Mikail (2013), “Osmanlı Kronikleri Işığında Kaptan-ı Derya Halil Paşa'nın Akdeniz Seferleri (1609-1623)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 28, Sayı: 1, Temmuz, ss. 5-36.
- Ağar, Enes (2017), “Öküz Mehmed Paşa'nın Kafkasya Seferi”, **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Kafkasya Özel Sayısı, C. 2, Kasım, ss. 1-13.
- Ak, Mahmut (2003), “Mehmed Paşa, Damad”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 28, ss. 504-505.
- Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi, “**Vakf-ı Öküz Mehmed Paşa**”, Eski No: 68, Yeni No: 18, Zilhicce 1028 / Kasım Aralık 1619.
- Aydın, Meltem (2012), “Halil Paşa İbn Pirî Vakfiyesi”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı 37, Haziran, ss. 1-30.
- Aydın, Meltem (2012), “Halil Paşa İbn-i Piri Vakfiyesi Metni”, **Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, Sayı 9/1, ss. 99-136.
- Aydın, Meltem (2015), **Maraşlı Kardeşler Sadrazam Halil Paşa Beylerbeyi Mehmed Paşa ve Halil Paşa İbn-i Pirî Vakfiyesi**, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kahramanmaraş.
- Çanakkale Savaşları ve Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Arşivi, Çanakkale Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 16.11.2006/76 Tarih ve 2446 numaralı kararı
- Çanakkale Savaşları ve Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Arşivi, Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın 13.11.1980 tarihli ve 12331 sayılı kararı
- Çaylak, Ayşe (1997), **Çanakkale Çeşmeleri**, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman Doç. Dr. Halit Çal), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Devellioğlu, Ferit (2009), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, (yay. Haz. Aydın Sami Güneçal), 29. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Evliya Çelebi Mehmed Zillî ibn Derviş (1315), **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, (Editör Ahmed Cevdet), Birini Baskı, C. 5, İkdam Matbaası, İstanbul.
- Groot, A. H. De (1997), “Halil Paşa, Kayserili”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 15, ss. 324-326.
- Gültekin, R. Eser (2001). “**Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi**”, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Ankara.

- Haskan, M. Mermi. **Yüzyıllar Boyunca Üsküdar**, C:3, Üsküdar Belediyesi Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No: 3, İstanbul 2001.
- İşipek, A. Rıza ve Aydemir, Oğuz (2006), **1770 Çeşme Deniz Savaşı: 1768 – 1774 Osmanlı Rus Savaşları**, Denizler Kitabevi, İstanbul.
- Kâtip Çelebi, “**Tufhetü’l-Kibâr fi-Esfâri’l-Bihâr**”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1829> (14.12.2017).
- Kâtip Çelebi (2007), **Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan, Tuhtetü’l-Kibâr fi Esfâri’-Bihâr**, (Yay. Haz. Orhan Şaik Gökyay), Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- Mehmed Süreyya (1996), **Sicill-i Osmanî**, (Yay. Hz. Nuri Akbayar), (Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman), C: 2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Mehmed Süreyya (1996), **Sicill-i Osmanî**, (Yay. Hz. Nuri Akbayar), (Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman), C: 4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Muhammed Vamık Şükrü, **Evkaf-ı Ümem Tarihi**, C: 4, <http://193.255.3.191/hukukpdf/KYZY00296.pdf> (16.11.2017).
- Sabah, İsmail, **Alçitepe’de Yıkılan Topçu Anıtı Üzerine**, [http://www.geliboluyuanlamak.com/453_Alcitepe-de-Yikilan-Topcu-Aniti-Uzerine-\(Ismail-Sabah\).html](http://www.geliboluyuanlamak.com/453_Alcitepe-de-Yikilan-Topcu-Aniti-Uzerine-(Ismail-Sabah).html) (18.01.2018).
- Uysal, A. Osman (2008), “Kilitbahir (Kilidü’l-bahr)’de Tarihî Doku ve İki Hamam”, **Eceabat Değerleri Sempozyumu (27 Ağustos 2008)**, (ed. Ali Akdemir vd.), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları No: 79, Boğaz Matbaası, Çanakkale, ss. 53-76.

EKLER:

Resim No: 1 Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi Kitabesi

Resim No: 2 Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesinin günümüzdeki hali

Resim No: 3 Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi

Resim No: 4 Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi Kitabesi